

ד. עיוני הלכה

הרב יהודה גרשוני

ירושלים

במלאכת מבעיר ומכבה בשבת

א. הנה במלאכת מבעיר יש מחלוקת תנאים אם הבערה ללא יצאת או לחלק יצאת. ור' יוסי סובר ללא יצאת, ומבואר בפסחים דף ה', לפי פירוש רש"י ותוס' שם, דלמ"ד הבערה ללא יצאת, דמה שכתב רחמנא 'לא תבערו אש' גלי קרא דאינו בכלל 'לא תעשה כל מלאכה'.

וראיתי באחרונים שצידדו לומר דלמ"ד מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור בשבת, הני מילי בשאר מלאכות דילפינן מלא תעשו כל מלאכה, ולא מפורש בתורה איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, גילתה לנו התורה דממשכן הוא דילפינן לה, והתם מלאכת מחשבת כתיב, ומלאכה שאינה צריכה לגופה אין זו מלאכת מחשבת. אך כל זה הוא בשאר מלאכות, אבל הבערה דכתב רחמנא בהדיא, 'לא תבערו אש'... ביום השבת', ולא נכללה בכלל מלאכות כלל, על כן יש לומר דבזה כולי עלמא מודו דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ולא בעינן בה מלאכת מחשבת, דלאו ממשכן ילפינן לה. והנה בחוות יאיר (תשובה סי' קל"ב) יצא בחידוש גדול, דלמ"ד הבערה ללא יצאת, גם כיבוי לא מחייב חטאת, דלא עדיף כיבוי מהבערה, וז"ל שם: מה דאמרינן בגמ' שבת (דף ר', ב, ודף צ"ו,

ב. דאמר רב מצאתי מגילת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה: איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות מ' חסר אחת ואינו חייב על אחת מהם. ומספקא לן בגמ' על איזה אחת מהם אינו חייב, וכדף צ"ו מבואר דאיכא מ"ד שסובר דמעביר לא מספקא לן, ומ"ד שני סובר דעל תולש לא מספקא לן, וכתב שם לתמוה, צ"ע למה נחלקו אמוראי ונסתפקו איזה מלאכה היא דעלה אמר איסי שאינו חייב עליו, ולא החליטו שהוא מבעיר, וס"ל כמאן דסבירא ליה הבערה ללא יצאת, ויש לומר דא"כ היה גם המכבה פטור, והוי ליה תרתי ולא אחת, עכ"ל.

ג. מפורש בדבריו חידוש גדול דלמ"ד הבערה ללא יצאת לא רק על מבעיר

פטור מחטאת אלא גם על מכבה פטור. ולפי דבריו יוצא דגם בכיבוי לא בעינן מלאכת מחשבת, כי לא נכלל בכלל המלאכות הנלמדות ממלאכת המשכן, כמו מבעיר למי'ד ללאו יצאת, כיון דלפי דבריו כיבוי מקושר עם מבעיר. ויש להעיר עליו לפי זה מגמ' שבת דף מ"ב: למימרא דשמואל כר"ש ס"ל והאמר שמואל מכבין גחלת של מתכת אבל לא גחלת של עץ וכו', והא שמואל סבירא ליה בשבת דף ע' כר' יוסי דהבערה ללאו יצאת, ולהחוות יאיר הוא הדין כיבוי, אם כן הרי יש לומר דכיבוי גחלת עץ לשמואל דללאו יצאת ואינו בכלל אבות מלאכות, ולא בעינן מלאכת מחשבת גם מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב כיון דלא בעינן מלאכת מחשבת בזה. ועל כרחק מוכח דלא כהחוות יאיר דמכבה, אפילו למ"ד הבערה ללאו יצאה, מכבה נכלל בכלל אבות מלאכות וחיוב חטאת.

אכן כל זה לרש"י שמצורף חיובו משום מכה בפטיש אבל לשיטת הרמב"ם (פרק י"ב מהל' שבת הל' ב'): אבל המכבה גחלת של מתכות אם נתכוין לצרפו חייב משום מכבה, שכן לוטשי הברזל עושים — מחממים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבין אותו במים כדי לחסנו והוא תולדה מכבה (והראב"ד כשיטת רש"י דחייב משום מכה בפטיש), ולפי דברי הרמב"ם שגם צירוף חייב משום מכבה, שואלת הגמ' שפיר משמואל על שמואל מצירוף על מכבין גחלת של מתכות ולא של עץ דשניהם מטעם מכבה.

אבל לפי דברי הרמב"ם ג"כ לא ניחא דלמה היתה הגמ' צריכה להקשות משמואל על שמואל, ולמה לא הקשתה הגמ' על עצם הדין של שמואל שסובר דצירוף באינו מתכוין מותר, כיון דצירוף מטעם מכבה למה אינו מתכוין מותר כיון דמכבה להחוות יאיר ללאו יצא כמו מבעיר ואין זה בכלל מלאכת המשכן לא בעינן מלאכת מחשבת (עיי"ש תוד"ה אפילו), ומוכח מזה דלא כהצד הזה של החקירה, דגם למי'ד הבערה ומכבה ללאו יצאת לא נפקע מהם דין מלאכת מחשבת (אף שזה קשה להבין למה).

והנה עצם דין של בעל חוות יאיר תמוה מאד, דהתוס' ישנים שבת דף כ"ט ע"ב הוכיח כבר מגמ' מפורשת דאפילו לר' יוסי הסובר הבערה ללאו יצאת בכיבוי מודה דחייב, ונכלל בשאר אבות מלאכות, וזה מסוף פרק ד' דכריתות, דת"ר החותה גחלים בשבת חייב, ראב"צ מחייב שתיים מפני שהוא מבעיר את התחתונות ומכבה את העליונות, ופריך בגמ' ממ"נ אם נתכוין להבעיר ולכבות מ"ט דתנא קמא, ואי לא נתכוין לשתייהם מ"ט דראב"צ, ומשני רבא כגון שנתכוין לתרווייהו וטעמא דת"ק משום הבערה ללאו יצאת, אלמא מפורש דאפילו הכי חייב משום כיבוי.

והנה בגליוני הש"ס להגאון מרן ר' יוסף ענגיל על שבת דף ו' ע"א הסביר דברי החוות יאיר דאי מבעיר פטור מכבה נמי פטור, דכיון דחיוב מכבה הוא רק בעל מנת להבעיר כמבואר בתוס' שבת ל"א, דאי אפשר שיהיה חמור ממבעיר כן נראית לי סברתו בהכרח עיי"ש.

והנה בקרן אורה על שבת (פרק ב' בסוגיא דשמן שריפה) כתב בתוך דבריו וז"ל: דאמרינן בגמ' ביצה כ"ג, איבעי להו מהו לעשן וכו' אמר ר' יהודה על גבי גחלים אסור (דאיכא מכבה ומבעיר, רש"י) על גבי חרס מותר, ורבה אמר על גבי חרס נמי אסור דקא מוליד ריחא, ובתוס', על גבי חרס מותר,

פירש רש"י משום שאין כאן כיבוי ואי משום הבערה כלאחר יד ושרי לעשותו ביו"ט, והרב ר' יצחק פירש דשפיר הוה הבערה כדרכה ומכל מקום שרי, דקסבר הבערה שלא לצורך שרי לעשותה ביו"ט, וכן משמע בירושלמי דמשילין, מהו לאדלוקי נר של בטלה ביו"ט, ר' יוסי אסר ורבנן שרי, והטעם מאן דאסר דהבערה לחלק יצאת והוה מלאכה ואסר לעשותה ביו"ט, ומאן דשרי סבר דלאו יצתה ולא הוי אב מלאכה והבערה שלא לצורך מותר לעשותה ביו"ט וכו'. ובקרבן אורה העיר דלפי שיטת התוס' לרבה שרי הבערה ביו"ט דרבה רק משום מוליד ריחא אסר כאן ולא משום הבערה, ובהדיא איתא (בפסחים מ"ז ובמכות) דלרבה לוקה אהבערה ביו"ט, ובתוס' פסחים (דף ה', ב' ד"ה לחלק יצאת): מדקרי לה ר"ע אב מלאכה, ועוד אומר ריב"א דלמ"ד ללאו יצאת לא היה אסור ביו"ט כיון דאין שם מלאכה עליה, ע"כ. ומה שכתב התוס' בביצה שם וכן בפסחים, דלמ"ד ללאו יצאת לא הוה הבערה בכלל לא תעשה כל מלאכה ומותר ביו"ט, לפי זה יש להעיר אמאי אסור לכבות ביו"ט, בשלמא אי נימא דהבערה הוי בכלל דלא תעשה כל מלאכה אלא דגזירת הכתוב הוא דאין בה אלא לאו אם כן שפיר חייב על כיבוי שבת אפילו חטאת, אע"ג דאינו חייב בכיבוי אלא על מנת להבעיר כדאיתא בפרק במה מדליקין אליבא דר' יוסי, כיון דגם הבערה אב מלאכה היא, אבל אם נימא דהבערה לר' יוסי אין בכלל שאר אבות מלאכות ולא מקרי מלאכה אם כן בשבת אמאי חייב חטאת אכיבוי, וביו"ט לא לחייב כלל כיון דאין הבערה ביו"ט.

הן אמת דזה הוא גם כן פירוש הריב"א בפסחים דף ה' על הא דאמרין ש"מ הבערה לחלק יצאת אבל דרך זה נפלא ממני וכו' עכ"ד.

מפורש בקרבן אורה בזה דבר חדש, דענין זה שאמרנו, אם לר' יוסי דהבערה ללאו יצאת אם הוא הדין ג"כ על כיבוי, תלוי אם הפירוש דלר' יוסי דלאו יצאת, אין על זה שם מלאכה ולא נכלל בכלל דלא תעשה מלאכה כמבואר בדבריו שהבאנו, או הפירוש דבעצם גם לר' יוסי נכלל בלא תעשה כל מלאכה ורק גזירת הכתוב דהבערה רק ללאו ואין בה כרת במזיד וחטאת בשוגג, דלפי זה על כיבוי יתחייב חטאת ג"כ, כיון דרק על הבערה פטרה התורה מחטאת, אבל כיבוי יש עליה גם חיוב חטאת, אבל אם הבערה לא נכלל בכלל מלאכת שבת, וכיבוי על מנת להבעיר חייב גם כיבוי צריך להיות פטור דאי אפשר שיהיה כיבוי חמור ממבעיר, כמו שהסביר הגאון ר' יוסף ענגיל לסכרת החוות יאיר בזה.

אכן עצם סכרת הגאונים שהבאנו דכיון דמכבה צריך על מנת להבעיר, מכיון דהבערה גופא לא נכללת בכלל לא תעשה מלאכה גם מכבה אינו בכלל מלאכה כמו מבעיר, צ"ע גדול בזה, כיון דמכבה הוא מלאכה מצד עצמו רק בעיני תנאי דעל מנת להבעיר, וכי מפני שהבערה לא נכללת בכלל מלאכה מוכרח שגם מכבה נפקע מדין מלאכת שבת? דאטו החיוב משום כיבוי קשור עם מלאכת מבעיר, הא כיבוי מצד עצמו הוי מלאכה ועל מנת להבעיר אין זה רק תנאי במלאכת כיבוי, כמו סותר על מנת לבנות דסותר היא המלאכה וצריכים תנאי דע"מ לבנות כמו שהיה במשכן, וצ"ע בזה.

ונהנה ראיתי באחרונים שהשתדלו לתרץ דברי החוות יאיר שלמ"ד הבערה ללאו

יצאת, ולא נכלל הבערה בכלל מלאכת שבת גם מכבה לא נכללת במלאכת שבת, ונשארת קושית התוס' ישנים בשבת מגמ' מפורשת בכריתות שהבאתי לעיל.

ורצה לחלק בין שמכבה על מנת להבעיר, וכיון דההבערה עצמה אינה נכללת במלאכת שבת גם מכבה לא נכללת, מה שאין כן במכבה בשביל לעשות פחמים שפיר יש לומר דהוה מלאכה בפני עצמה ואף אם הבערה ללאו יצאת, אבל מכבה לעשות פחמין אין שייכות להבערה.

ובזה תרצו הסוגיא בכריתות דשם אזיל במכבה לעשות פחמין דאף דעל הבערה לא מחייב דבהבערה ללאו יצאת אבל מ"מ מתחייב מטעם מכבה כשעושה את המלאכה לעשות פחמין ודוק בזה.

והנה במאירי בשבת דף ו' ע"ב כתוב דבר נפלא בדין איסי ודבריו מתמיהין, וז"ל: ומלאכות הללו כלם בדין זה, ואין הלכה כדברי האומר הבערה ללאו יצאת, וכמו שאמרנו בכאן שיש אחת שאינו חייב עליה, ורומז על הבערה, אלא כולם לחיוב והבערה לחלק יצאת כמו שיתבאר עכ"ל. ודבריו צריכים עיון גדול, מי הוא שגילה להרב המאירי רוא דא, במקום שתנאים ואמוראים חולקים על זה ונסתפקו בזה ולא ידעו בבירור על איזה מלאכה אמר איסי דאינו חייב כרמבואר בסוגיא מפורשת שבת צ"ו ע"ב, ואיך מחדש המאירי מדעת עצמו דאיסי רומז על הבערה. ועוד תמוה דלפי דבריו מוכרח דאיסי לא מחייב על אחת מהם לא סקילה ולא כרת ולא חטאת, דהא בהבערה ליכא רק לאו גרידא, ואילו מסוגיא דשמעתין (דף ו') הוכיחו בתוס' וכל הראשונים דודאי לא פליג איסי אמתניתין דכלל גדול, ואף דר' יוסי פליג, מכל מקום אליבא דאיסי אי אפשר לומר כן. דהא קתני נמי אבות מלאכות מ' חסר אחת כמו במשנה דכלל גדול, ואם נימא דאיסי לא מחייב כלום על אחת מהם למאי ענין קרי לו אב מלאכה כיון דליכא אלא לאו, וכך מוכח בריש פסחים דף ה' דלמ"ד ללאו יצאת לאו מלאכה הוא, כרפירש רש"י ותוס' שם, אלא ודאי דלאיסי ודאי חייב חטאת ואי אפשר לומר שהוא התכוין להבערה למ"ד ללאו יצאת שאין חיוב חטאת רק לאו גרידא, וצ"ע בזה טובא.

(כדברי המאירי מתורץ הרמב"ם ריש פרק ז' דפסק דלא כאיסי, אף דבגמ' מספקא בזה, ובקובץ על הרמב"ם העיר זה, אבל לפי המאירי ניחא כי איסי הסובר דאינו חייב על אחת מהם הוא כמ"ד הבערה ללאו יצאת, אבל הרמב"ם פוסק הבערה לחלק יצאת דלא כר' יוסי, ממילא לית לדין של איסי כלל, אלא שעצם המאירי קשה מאד כמו שהערנו לעיל על דבריו וצ"ע).

והנה בשאגת אריה (סי' ע"א הל' יוה"כ) הוכיח שם דלא כהתוספות בפסחים וגם בכיצה דלמ"ד הבערה ללאו יצאת לא היה איסור יו"ט בהבערה, כיון דאין שם מלאכה עלה אלא מסיק דהבערה לר' יוסי הוי בכלל שאר אבות מלאכות בשבת ויו"ט ויוה"כ, אלא דיתורא דקרא וביום השבת אתי למעוטי, וממעטינן מזה רק יו"ט דקיל, שאינו אלא בלאו בלבד, אבל הבערת יוה"כ דחמיר שכן בכרת ולא הותר מכלל אוכל נפש לא תמעטיה באיסור הבערה, וכדקאי קאי בלאו ועונש כשאר מלאכות.

ולפי דבריו יוצא, בהתאם לסברת הקרן אורה, דגם מכבה היא בכלל לא תעשה כל מלאכה ביום השבת, דרק מבעיר נתמעט מגזירת הכתוב מחטאת וסקילה,

אבל גם היא נכללת באבות מלאכות, וע"כ מכבה שלא נתמעט, כדקאי קאי באיסור מלאכת שבת. ודלא כהחוות יאיר, שהולך בשיטת התוס'. והנה מצאתי בספר שערי ציון (חלק שלישי סי' ח') כתב בתוך דבריו, דבשבת דף ל"א ע"ב מפרש דברי ר' יוסי הסובר במשנה, המכבה את הנר וכו' כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב ר' יוסי פוטר בכולן חוץ מהפתילה שהוא עושה פחס.

ובגמ' יש פלוגתא בתרי לישנא, ללישנא קמא ר' יוסי כר' יהודה ס"ל דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, וסותר על מנת לבנות במקומו הוה סותר, ומכבה ע"מ לעשות פחס הוה סותר ע"מ לבנות במקומו, והשאר ע"מ לבנות שלא במקומו, שאין זו ע"מ להבעיר אש, וללישנא בתרא ר' יוסי כר' שמעון ס"ל דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ולעשות פחס הוי מלאכה הצריכה לגופה, והשאר הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ולפיכך פטור עיי"ש.

ובתוס' הקשו הא במשנה בפרק כלל גדול קתני המכבה ולא קתני ע"מ להבעיר, ומפרש בשערי ציון, דיש לומר דבזה חולקין שתי לשונות דללישנא ב' ס"ל דלא בעינן כלל מכבה ע"מ להבעיר, ומכבה בעצמותו הוה מלאכה אף שלא ע"מ להבעיר.

ואתי שפיר לפ"ז דברי הרמב"ם בפרק ז' מהל' שבת שנקט מלאכת כיבוי ולא הזכיר כלל דבעינן מכבה על מנת להבעיר, דפסק כלישנא ב', וכן בפר' א' מהל' שבת פסק בהדיא כלישנא ב', שכתב הרי שכבה את הנר בשביל שחס על השמן חייב, משום דפסק כר"י במלאכה שאינה צריכה לגופה, וללישנא קמא היה לו לפסוק כר' יוסי דרוקא כחס על הפתילה חייב דר' יוסי ור' יהודה הלכה כר' יוסי דמכבה ע"מ להדליק הוה סותר ע"מ לבנותו, אבל כחס על הנר ועל השמן, הוה סותר שלא על מנת לבנות במקומו, דבעינן מכבה על מנת להבעיר עיי"ש ברש"י ותוס' ודוק.

ולפי דבריו שבזה תלוי שתי הלשונות בגמ' אם בעינן מכבה על מנת להבעיר או לא בעינן במכבה ע"מ להבעיר, ומכבה בעצמותו מלאכה, וכן פסק הרמב"ם. ולפי זה יש לומר ולתריך דברי החוות יאיר מגמ' כריתות, דשם אזיל הגמ' ללישנא בתרא, ולא בעינן במכבה ע"מ להבעיר ואין קשר בין מלאכת מכבה עם מבעיר, ולפיכך אם גם הבערה ללאו יצאת, מכבה היא מלאכה גמורה מצד עצמה וחייב כרת וחטאת וסקילה.

אבל ללישנא קמא דבעינן במכבה ע"מ להבעיר וזה עצם המלאכה שלה, ולפיכך מכבה תלויה במבעיר ואם מבעיר ללאו יצאת גם מכבה ללאו יצאת, ודוק בכל זה. וע"ע בס' "ישועות מלכו" לגאון ר' ישראל יהושע מקוטנא (ה' שבת פ"א) בדעת שמואל דס"ל כר' יוסי, ולדבריו יש מקום לבאר המאירי שהבאנו והוקשה לנו בדבריו, וכן ע"ע ב'אור שמח' ב"מ מה' סנהדרין בדעת ר' יוסי.

שוב ראיתי בספר ישועות מלכו להגאון ר' ישראל יהושע מקוטנא (בהל' שבת פרק א') דבר חדש בענין זה, וזה תוכן דבריו: הנהגה בהבערה ס"ל לר' יוסי דהבערה ללאו יצאה, וכן ס"ל לשמואל (בשבת דף ע'), אמנם הפוסקים דחו להא דשמואל מהלכה דהא ר' יוחנן ס"ל דהלכה כסתם משנה, וסתם משנה בשבת דף ע"ג חשיב להבערה בכלל אבות מלאכות, ואמר ר' יוחנן דאם עשה כולן בהעלם

אחת חייב על כל אחת ואחת, וכן מהא דפרק כמה טומנין דף מ"ט ע"ב ס"ל לר' חנינא בר חמא ור"י בן אלעזר כסתם משנה דאבות מלאכות ארבעים חסר אחת.

אמנם אם נאמר דשמואל ס"ל כאיסי בן יהודא (שבת דף ו', ב) דאבות מלאכות ארבעים חסר אחת ואינו חייב על אחת מהם, וכתבו בתוס' דדוקא ממיתה אימעט לא מכרת, יש לומר דס"ל לשמואל דהבערה היא המלאכה שאינה חייב עליה מיתה "אבל כרת חייב" ואף על גב דר' יוסי ודאי ס"ל דאינו חייב על הבערה לא כרת ולא קרבן בשוגג כדמוכח ביבמות (דף ו', ב) דליכא כרת בהבערה לר' יוסי, וכן מוכח בהדיא יבמות (דף ל"ג) דליכא כרת בהבערה וכו' וכו'.

ואף על גב דאמרין דשמואל ס"ל כר' יוסי, ור' יוסי ודאי ס"ל דאינו חייב על הבערה כרת וקרבן יש לומר דס"ל כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא, וכל שכן אם נאמר דס"ל לשמואל כאיסי בן יהודא דאינו חייב על אחת מהם מיתה, אבל כרת וקרבן איכא, וכמ"ש התוס' בשבת דף ו' ע"ב, ולפי זה לא פליג שמואל על סתם משנה בכלל גדול דחייב קרבן על כל הל"ט אבות מלאכות, ואין ראיה דאין הלכה כשמואל. אמנם מדברי כל הפוסקים דלא נשתנה הבערה מכל ל"ט אבות מלאכות בשום דבר עכ"ד.

מילואים

יוצא מדבריו חידוש גדול דלשמואל אף שסבר כר' יוסי דהבערה ללאו יצאה, לא לכל דבר סבר כר' יוסי, ולשיטתו רק ממיתה נתמעטה הבערה אבל לא מכרת, ולפי דבריו שמואל למד זה משיטת איסי בן יהודה, דעל אחד אינו חייב מיתה.

ובדבריו יתורץ המאירי הקשה שהבאנו לעיל שדבריו מתמיהין, שכתב שאין הלכה כדברי האומר הבערה ללאו יצאת, וכמו שאמרו בכאן שיש אחת שאינו חייב עליה וכו'. סובר המאירי שמה שאמר איסי בן יהודא שיש אחת שאינו חייב עליה, זה משום דאזיל בשיטת ר' יוסי הסובר הבערה ללאו יצאה, ודבריו אינן מובנים מי גילה להמאירי את הסוד הזה דאיסי בן יהודה כר' יוסי, דהרי המורים חולקים בדף צ"ו בשבת על איזה מלאכה נתכוין איסי בן יהודה וחוץ מזה הרי ר' יוסי סובר הבערה ללאו יצאה זה רק לאו ולא כרת, ואיסי בן יהודה חייב גם כרת על כולם רק מיתה נתמעט אחד מהם, כמו שהוכיח התוס' שבת דף ו'.

אבל לפי דברי הגאון הנ"ל זה שיטת שמואל שסובר בדבר אחד כר' יוסי, אבל בדבר אחד פליג עליו וסובר דהבערה רק ממיתה נתמעט אבל לא מכרת כמבואר בדבריו, ולפי שיטתו יכול להיות שאיסי בן יהודא התכוין בודאי על הבערה דחייב כרת ונתמעט ממיתה, ולפיכך מזכיר הגאון הנ"ל ששמואל כאיסי בן יהודה ס"ל בזה, ויש סמך לדבריו הנפלאים מהמאירי בשבת, ומבורר דברי המאירי.

אבל אח"כ מצאתי באור שמח בהל' סנהדרין מאריך בנקודה זו אם לר' יוסי יש חיוב כרת על הבערה, ומאריך מדברי הירושלמי ועוד חזון ומועד.